

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ՊԻՏԱՆԻ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

Ա. ՏԱՐԻ

1 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1883

ԹԻԻ 2

ԲԱՐՔ ՄԱՅՐԵՐ

(Շորա-ն-ի-ն-լ)

Ո.

ՄՐՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ամուսնական կենաց մէջ առն և
նաջ կատարեալ համաձայնութիւնը դառ-
նալ փարակութեան խորխոսն է, կըսէ տի-
լին Գամբան, և դատաւարակութեամբ
քաղաքակրթութեան մէջ նշանակութիւն
մը ունենալու համար, հարկ է պահել
ընտանեկան յարկին տակ նոյն համա-
ձայնութիւնը. ոչ եւս կինը ինչպէս նա-
հապետաց ժամանակին մէջ խաղաղիկ
է ամուսնոյն հաճոյից, և ոչ Միջին դա-
րու մէջ եղածին պէս թշուառ է նա,
թէպէտ այն տառն որքին և սրբոյն
պաշտպան ելաւ տապաւնութիւնը: Չի
այժմ ի շնորհս քրիստոնէական կրօնի
ստացաւ ամուսնական կեանքը իւր տը-
ժանաւորութիւնը և նուիրագործեց Ս.
Դիրք այն սէր՝ որ սիրակցարդ ամուսնաց
երջանկութիւնը էր պատրաստէ: Ուրեմն
ամուսնական այդ սրտակցութիւն յԱռ-

տուծոյ գոյ առ մեզ, թէև հին ժամանա-
կաց մէջ մեծն Աղեքսանդրի թագաւո-
րութեան տառն Դարեհի կանայք մեծ
արամաւթեան մէջ խորասուզուած էին
իրենց ոյրը կորուստենէնուն համար, որ-
չտի որ Աղեքսանդր նոյա միշտը մու-
ցնելու կը ջանար իւր շնորհներով, սա-
կայն նոքա չէին հանդուրժեր այդ փա-
ռազանիւ սարկութեան յարաժամ, իսկ
հակառակ անոնց՝ Հռովմայեցիք իրենց
կիները պատժել իրենց դիտաւոր դեր-
ւոյն կը յանձնէին, որպէս կը վկայէ Օր-
ն. տը Լափուէ գաղիուհին. զարմանալի
հակասութիւն:

Այսպէս ամենուրեք կանայք ու-
րոյն ուրոյն վիճակներէ անցնելէ վերջ,
ամուսնական սիրոյ հանգոյցը կը հիւսնեն
ուր ուրեմն սրտակցութեամբ ամուսնոյն
հետ, և կը մանեն այն ասպարէզ՝ որ
մարդկութիւնը ոսկեգար մը կը վայելէ.
պատմական չորս փառաւոր ժամանա-
կաց մէջ կանայք ունեցան իրենց հզօր
ազդեցութիւն, և նոքա որք գերի էին
երբեմն, այն ժամանակներ եղան իրենց

ամուսնաց սրտակիցները, այդ սրտակցութեամբ մեծ բաներ յառաջ եկան. վկայ է լուդովիկեան դարը, յորում մեծապէս հռչակուեցան կանանց յաղթանակները:

Վեհ էութիւն մ'է այն այրը, որ յամենայնի իւր հաւատարիմ կենը սըրտակից ունի, և անոր խորհուրդները իւր մտածմանց հետ միշտ հաշտ կը բռնէ, և շատ անգամ օգուտներ կը քաղէ այն շրթներէն՝ որոնք միշտ իւր անդորութիւնը կ'արապայտեն: Շատ անգամ այրը իր կնոջ խորհուրդները արհամարհելով կը ծածկէ անկէ ամէն ինչ, և ինքնին կը խօսայ իւր վրիպանաց նշկատմամբ: այդպիսեաց՝ թերեւս կըսէ Էմէ-Մարգէն պատուական գրադէտը «Դուք կ'ուզէք որ կանայք իրենց տանը նիւթական գործերը միայն տեսնելով գոհ ըլլան, և զանոնք այս անտեսական պաշտօնին համար կը կրթէք միայն, չէք մտածեր թէ աշխարհային մարդութիւններ և նախապաշարմունք՝ իւրաքանչիւր քաղաքացւոյ տնէն կ'ենեն»:

Առաքինութիւնը առն և կնոջ սրտակցութեան մէջ կը կայանայ, և բազում խառնութիւնք՝ որոց տեսարան կը գառնայ սոէալ ընտանեկան օթեանը, ամուսնաց լռելեայն գործած զեղծումներէն կը պատճառեն դժբախտագործ քաղաքացւոյն տունը սրտակցութիւնը կը կառուցանէ, դժգոհութիւնք զայն պիտի կործանեն, կենը յամենայնի խորհրդակից և ամակից կ'ընդունի իւր այրը, եթէ Դերովրտ Բարակը իրեն աջակից ընդունէր, ինչպէս կարելի պիտի ըլլար Խորոյեղացւոյ դերութիւնը բառնալ, միթէ օգուտ մը կրնար ընծեռել իւր մարդարէտեան ողին առանց օգնութեան Բարակոյ:

Աշխարհս ընկերական է, ամէն ոք իւր ընկերը ունի, շատեր կնոջ ընկերութենէն կը խորշին, նոյն իսկ ամուսնացեալ մարդիկ շատ ժամանակներ հեռի կ'անցնեն իրենց կիներէն, և իրենց խորհուրդները կը վտահին իրենց բարեկամաց միայն, և այսպէս կ'ուրանան կանանց ունեցած իրաւունքները ի մասին ընկերականութեան. և երբ օր մը քաղաքացի կին մը իւր ամուսնոյն մէկ պաղղընեաց խելամուտ լինի, այն ժամանակ իւր ամուսնոյն մէկ բարեկամը պաղարեամբ կը յայտնէ «այդ ես վաղուց գիտէի»: այդպիսի այրը իւր ամուսնական կոչման մի կարեոր մասը կ'անդիտանայ, զի կնոջ իւր գաղանեաց վրայ ունեցած բացարձակ իշխանութիւնը կը ժխտէ այսու, և անպատահութիւն կը սնուցանէ իւր անխոհմ ընթացքով. ծածկել բան մը, զանի սրտակից չընդունիլ է, և որդայ համարել զնա. այդպիսի ամուսինք կը նմանին նոցա՝ որք վարժապետաց անմասնութեան վրայ կը խնդան, և սակայն դարձեալ իրենց մանուկները նոցա խնամոց կը յանձնեն:

Եւ այս եղած է իննեւտասներորդ դարու մեծ ճշմարտութիւնը, կանանց ունեցած իրաւունքները քաղաքակրթութեան առջեւ կը հռչակուին բարձրագոյն կանանց սողին կոտորած տուաքինութիւնները պիտի յայտնուին միշտ, եթէ նա առանձինն չմտայ մարդկութեան մէջ, այրը պիտի յողթանակէ, եթէ կնոջ ձեռն կտրկառէ, եթէ կինը՝ ճանչնայ իւր ընկերը, և հետեւաբար իւր սրտակիցը, ականջ չդնելով այլ եւս այն տխուր վարդապետութեանց՝ զորս եկեղեցական նուիրապետութիւնը երբեմն ի նախաախնա քրիստոնէական շուտայ կը յայտնէր, ուրանալով կնոջ կարգու-

թիւներն ունենալը . կիներ մեծ աշխարհակալ մը պիտի ըլլայ, եթէ որտակից ունենայ եւեթ իւր ամուսինը . Անդրումաքէ կը մերժէ Պիւզոսի ձեռքը, որ աւուսնոյն մահուանէն յետոյ կը խնդրէ զնա, և այն կիներն առաքինի իւր ամուսնոյն յիշատակաւ կը մորմնաքի միշտ, և սիրաբէր կ'ընէ իւր խօսի կարծես Հեկտորի անհիշներուն հետ . ահա կ'երեւի հոս թէ մահուանէ վերջն իսկ Հեկտոր Անդրումաքի հետ էր, և Անդրումաք միայն անոր հետ, նման այն ծառերուն որոնք Պոլ եւ Վիրգիլեանց կը ներկայացնեն իրենց ոտներուն շաղպատելովը :

Մեր ազգն եւս ունեցած է առաքինի մայրեր որք իւրեանց ամուսնաց սրտակիցն եւեթ ըլլան, թէեւ հայ պատմագրութիւնը սակաւիկ ինչ կը հայթայթէ անոնց վերաբերութեամբ, սակայն կ'ընենք հետազոտութեան խուն ինչ նիւթ ընելով գտնալ թէ Արայ գեղեցիկն կիներն ևս առաքինի ոգի մը եղած պարտ էր ըլլալ, և թէ Արայ նահապետի առաքինութիւնը իւր կնոջ վրայ ունեցած դուրձանօք նախադործեալ էր, սուտի այսու իրաւամբք մերժուեցաւ Ասորեստանի գլխոյն անտեղի պահանջումը մինչեւ իսկ մահն յանձն առնելով :

(Երանանք)

ԻԳԱԿԱՆ ՍՆՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ
ՆԿԱՏԱՐԱՐ

Ամեն ազգաց տարեգրութեանց մէջ ժամանակամիջոց մը կը անանուի, յորում կիներն նշանակութիւն մ'ունեցած չէ, և ժամանակամիջոց մը, յորում, եթէ կիներն ճանչցուած է բան մ'ըլլալ, բան մը ընդ նիւթականին և բարոյական, սուրբ լոյս համարուած է նմա դաստիարակու-

թիւնն : Այդ առաջին վիճակին հեղինակութիւնը բարբարոս դարերու կը տրուին, երկրորդինը՝ մոլեռանդ դաստիարակութեան, ներկայ դարը՝ այդ կրկին տարբեր դաստիարակութեանց հետքերն տակաւին ցուցնելով հանդերձ դաստիարակեալ ճանչցուած ազգաց մէջ իսկ՝ ծնունդ կուտայ մի այլօրինակ դաստիարակութեան, որով կը ճանչցուի կիներն հաւասար առնն, և հաւասար առնն դաստիարակութեան պէտք ունեցող :

Արդարեւ կիներն, իբրեւ կատարեալ մարդ էակ, կ'արժէ որ ունենայ առնն հաւասար իրաւունք, նմա հաւասար ազատութիւն, և արձակ ապարէզ դաստիարակութեւն, և յառաջդիմելու նմա հաւասար կնոջ այս դատը շատ երեւելի և հմուտ իմաստասէրներ պաշտպանած են մեծ իրաւամբ, և կնոջ դաստիարակութեան անհրաժեշտ պիտոյից վրայ խօսած՝ մեծ հանձարներ : Ինչ չպատկանիր, կամ մանաւանդ վեր է իմ կարողութենէն դուրս պաշտպանութիւնն հակառակ կողման առարկութեանց ընդհարելով՝ յարիւ ինա կամ ի սա . ես փափաքեցայ և պիտի որոնեմ թէ այդ ազատ դաստիարակութիւնն ինչ ազգեցութիւն ունեցաւ հայ կնոջ վրայ, և թէ այդ ազգեցութիւնն ի մեզ դաստիարակութեան ոգւոյն համաձայն է :

Ապտրէն, քանի որ փոքր ի շատէ լուսաւորուած եմք, անկարելի է կրել սիրտ մը՝ որ տոկայ կնոջ այն նախնի ստրկական վիճակին, տեսնելով իբրեւ լոկ պաշտօն հարկանող իւր ամուսնոյն, որ կը դարձած է միտ անդթարտր ոյգւոյն մէջ, տանը մէջ, դաշտին մէջ, աւելի խանդաղատելով այն անասնոյն վրայ, զոր զնամ է ի դիւրութիւն իւր

վաստակոց . անկարելի է կրել խիղճ մը . որ չյուզէ ճանչնալով կինն իբրեւ գործի մը՝ զաւակներ արտադրող , որք թէ աւուր լինին՝ կնոջ գլխոյն պատժոց թիւն պիտի յաւելուն , թէ էգ՝ անիծից թիւն . այժմ՝ իսկ գիւրին է գտնել այնպիսի հայրեր , որք կը նախատեն իւրեանց կիներն իբրեւ միայն էգ զաւակաց տրտաւորէք , անդէտ սակայն թէ յաճախ կը տառապին արու զաւակաց երեսէն : Ողբալի մանաւանդ է վերստին դառնալ այն հին դարերն , ու տեսնել կնոջ մահն իսկ անարժան սեպուած կաթիլ մ'արտատուաց : Ո՞վ հաշտ աչօք պիտի դիտէ դոյս զոյս եպերելի դրութիւն , եթէ ոչ որ տակաւին յաջորդաբար այն անզգայ խիղճն ունի և կրէ յինքեան : Թողումք զայդ . բայց ինչ պիտի քսենք սա մոլեռանդ կոչուած դատախարակութեան , որ կ'իյնայ ընդ մէջ այն վոյրենաբարոյ դարուց և այժմու ներողամիտ դարուն դատախարակութեան : Ինչ է հոս կինն . այո՛ , ըստ բաւականին ճանչցուած թէ արժանի է յարգանաց , քանզի մայր կը լինի , և մանուկն կը գիէ , կը սնունի , և կը դատախարակի նովաւ . տակայն աւելորդ համարուած նմա այն համայն գլխաւթիւնք և ուսմանք՝ զորտարք կ'ուսնին մոտաւորագէտ զարգանալով հանդերձ՝ զայնո շտհու ազրիւր տունել իրենց . այո՛ , աւելորդ համարուած նմա կամ մանաւանդ միաստիար , զի այս կերպ դատախարակութեան յարեալք կը կարծեն և համագլուած իսկ են՝ թէ դիտութիւնք՝ սոյնինքն մտաստրական դատախարակութիւն կնոջ համար՝ կ'ուրէ կ'ազդեանէ նորա բարոյքն , ուստի կը բաւաւանանան ուսուցանելով նոցա միայն հասարակ ընթերցանութիւն մը , ուրով կարենայ թեւեւ միայն աղօթել :

Կինը տանը հրեշտակն է , ուստի անոր պաշտօնը միայն աղօթել ու փառարանել զլիստուած . այս իմաստիւ անշուշտ գլխաւորաբար շատ դարերու բարեմիտ կղերականութիւնք հակառակած է կնոջ ուսումնասութեան : Ընդերկար յիտաւ դարձութեան յոգնութիւնը չարժեք հաստատելու համար զոյս : Նոյն իսկ հայ մարդ շատերն ինչ գաղափար ունին ազջկանց դատախարակութեան մասին , ոչ ապաքէն նոյն այն : Սոցա այս անհիմն զբաւթիւնն ևս դատախարակելով հանդերձ՝ քանզի այժմու դարուն զաւակներն եմք , տեսնեմք թէ երբէք հայ մայրերն և հայ հայրեր իրենց երեւակայած չար հեռեւութիւնները դատած են ազջկանց այս կերպ դատախարակութեան մէջ . տեսնեմք , զի թերեւս և նոքա իրաւունք մ'ունեցած ըլլան յամառելու իւրեանց պաշտպանած դրութեան մէջ :

Սա վերջին քառորդ դարու ժամանակամիջոցէն յառաջ՝ ազջկանք , ինչպէս որ հայ հայրերէն ու հայ մայրերէն բաղումք կը պահանջեն , բոլորովին տնուս , կամ միայն պարզ ընթերցանութեան մը տեղեակ տանք մէջ փախուած կ'ուսնէին մի այլ ուսումն , որ ոչ նուազ կուրեւրէ անշուշտ քան զմոտաւորականն . կ'ուսնէին խաճաղարմել , կարել , մանել , հսկել տանը մաքրութեան՝ այդ դրախտանուէր յարկին , և գրաւել դահածակութիւն նոցա , որք կը գտնուէին տանը մէջ , հայր , մայր , եղբայր , քոյր , ազգականք , և նա հապեւտակաւ է հանք մը , որ տեսի յարմարութիւն ունի ֆիզիքական աւողջութիւնն պահպանելու , և անկեղծ պահելու կորմիրն այն՝ որ ի համեմատութենէ անտի դրոշմի կոյս սոյսերու վրայ : Սոյնիմամ ազջիկ արա-

լուծը՝ իւր երկչու թռչնակ, ահա և
 գալով թեամբ հողիւ կը համարձակէր
 ունեարկ մը նետել բունէն գորս, բո-
 լորովին տարբեր այն վիճակէն, զոր այն
 օրերուն յաջորդող ազատ գաւառիարա-
 կութեան այս օրերն հայթայթեցին։ Այն
 տանն, կ'ըսեն մայրեր, աղջիկն՝ իրր
 հարս՝ բոլորովին իւր ամուսնոյն կը պատ-
 կանէր, սրտիւ հագւով մոռք և զգաց-
 մամբ, իւր գպրոցը իւր ամուսինն էր,
 իւր պատգամը՝ իւր ամուսինն, միով
 բոնի, եթէ ներքի է ասել, իւր Աստու-
 ածը՝ իւր ամուսինը։ Չունէր գաշակ՝
 որ քիչ մ'ալ սէր անոր հանէր իւր սըր-
 տին ծալքերէն, չունէր վէպեր՝ զորս ըն-
 թեանով՝ ծանօթանար մարդկային այն-
 պիտի կրից, որք անշուշտ իրեն անծա-
 նօթ պիտի մնային յիշանա այն անմե-
 ղունակ վիճակին մէջ։ այժմ աղջիկներն
 համբարեւով մնաց մէջ այնպիտի գլխու-
 թիւններ, որք կը ծանօթացնեն զնա ար-
 տաքին աշխարհին, ոչ ևս բոլորովին
 տանը կը վերաբերին, ոչ ևս բոլորովին
 իւրեանց ամուսնոյ։ Այդ մնաց հարբա-
 տութեան ազդեցութիւն տիրելով և նո-
 ցա սրտից՝ կը կարծեն ըլլալ կնոջմէ վեր-
 բան մը, մինչև խաչարացոյցով տեսնել
 այն ճշին թերութիւնը, յորոց գացէ
 ունեցած ըլլան իւրեանց ծանօթք։ Այս-
 պիտի իմն գաւառիարակութեան հետե-
 ութիւն այս ամենն լինելով հանդերձ՝
 օր քան զօր օտարացոյց համեմատութեան
 գաղափարը։ Կին ըլլալով կը խոստովա-
 նիմք թէ այժմ կ'ենն հետեւող հոգա-
 տակ մէկ, ով երանաւտ գարոց։ Հին
 կնոջ այս բազմը կընամք խեղդել։ Ճ-
 արդարացի։ Որ հայ պիտի ժխտէ զայս,
 բայց ինչ մեղադրութիւն ապէե գաւառի-
 արակութեան սգուն, միամտութիւնն
 ու պաշտամտութիւնը չգիտէ ճանճալ

զթնամին, գաւառիարակութեան սգին
 ինքն է այն, թէ գաւառիարակութեան
 եղանակն։ Երակունն ալ՝ որ մնանգ-
 կուտայ ու կը պահպանէ կեանքը, թէ
 գէշ կերպով ջամբուի՝ վնասակար և մո-
 հացուցիչ է։ Մեր գպրոցներուն մէջ՝
 ուսնելի գիտութեանց մէջ առաջին կար-
 գը կը գրաւեն լեզուաց ուսմանը, Գաղ-
 գիարէն լեզու, Անգլիարէն լեզու, և
 զեղարուեստական գիտութիւնը, Գը-
 ծագութիւն, Դաշակ, ևն. ուր են զաղ-
 ջիւն կատարեալ կ'են և մայր կատար-
 եալ պատրաստող պէտքերն, խմա՝ տըն-
 տագիտութիւնն, բարցոյց խոսութիւնն,
 կնոջ պարտականութիւններն ուսուցա-
 նող գասերն, և որ մեծագոյնն է, ու-
 սումն կրօնի։ Ինչ. հարց-պատասխան-
 ւոյ կարգաւորութեամբ պատրաստուած
 քրիստոնէական գրքոյկ մը, յորմէ գու-
 րատուն կը հրամայէ ուսնել ի բերան
 ոցոյցափ կամ այնչափ, կընայ գոհացնել
 այդ էակին պէտք, և պատրաստել զնա
 քրիստոնէոյ մայր, ինչպէս որ կը պա-
 հանջուի։ Յաւալի է մահաւանդ որ կը-
 բօնի ուսումն մինչև իսկ կէս-ամօթ հա-
 մարտած է։ Երիտասարդք բազումք
 իրենց համարած գիտութեանց մէկ մեծ
 շնորհն կը կործեն կրօնական անհիմն
 (լատ իւրեանց կարծեաց) գաղափարաց
 հաւատք չընծայելին, մինչև իսկ ա-
 մօթ համարել Աստուած մը գաւառիլ։
 յայդչափ վսեմն կը յանգզին, երբ
 տակաւին տմենալնէն հիւլէն չեն իմու-
 տաւիրած։ Ամենէն մեծ գիտականն ը-
 օած է, «Մըքան խորաստգիմ՝ գիտու-
 թեանց խորն՝ այնքան աւելի բացայայտ
 կը տեսնեմ Արարչի մը գոյութիւնը»։
 Բայց դժբա ճախալապէս կը կարծեն գա-
 նատուածութիւնն իրր կոտորեալ գա-
 տիարակութեան նշանակ. սակայն ուր

կրօնքն կը պակտի՝ հոն բարոյականը մեռած է։ Եթէ մարդ արտրածը կը զանազանի յանառնոյ անոր համար որ առուն է, անոր համար որ բանաւոր է, այլ կ'ազնուանայ կրօնքով, որ կը տիրէ անոր զգացմանց, և կը սանձէ զայն և կը կանոնաւորէ։ Ի բնոյ տար կրօնն, հետեւաբար և բարոյականն, ինչ պիտի լինի միմիայն մոտաւորական կրթութիւնն. միաւրն, այս, պէտք ունի ասոր։ հապա սիրան, հապա հագին, ոյց ազնուացումն է որ նիւթական մարդը կը շինէ մարդ բարոյական, ապա ուրեմն մըտաւորական դատաւարակութեան զուգընթաց պէտք է լինի, կամ լաւ և՛, նախընթաց՝ դատաւարակութիւնն բարոյական, ոյց երկուսուն անբաժանելի միաւորութեամբ ի մարդն, մարդն կը լինի կատարելապէս դատաւարակեալ, և յայնժամ միայն դարուս դատաւարակութիւնն, ըստ իս, սիրելի պիտի լինի։ Ո՛վ կրնայ խորհիլ թէ պէտք է որ այրն ազատ լինի բայց կրնն կաշկանդեալ՝ առանց մեղանչելու ընդդէմ այն օրինաց թէ Աստուած զմարդ ազատ ստեղծ. կրնն մարդ չ'միթէ։ Այն ատեն արդարեւ դարուս դատաւարակութիւնն չպիտի ընթանայ անսանձ, և կոյսն չպիտի մոռնայ չիկնիլն, համեօտութիւնն, որով աւելի սիրելի է քան բազմազան գիտութեամբն, որով աւելի հրապուրիչ է քան դաշնակի մ'առջն մտած և հոգւոյ թռիչ դնող նուագաց գեղգեղմամբքն։

Այլ աւանդ, զի մեք, որպէս յաճախ յեղեղեալած է, դատաւարակեալ աղագայ միայն չլացուցիչ կէտերն, միայն յոռի կողմերն կ'օրինակեմք, և մեզ չնորհուած սուսնաճշորհութեամբք սահմանն ետեւնիս կը թողումք, ասկէ

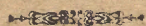
պէտք չէինք տնցիլ, և կը դռնեմք խրոխտարար, Միթէ ազատ չեմք։ Աւելորդ է յիշեցնել թէ ծայրայեղ յանձնադատանութիւնն ինչ անուն ունի. թէ ճշմարիտ դատաւարակութեան դժոժ սահմանէն անդին ռըպիտի ճանապարհ մը կայ, յորում մարդն կը նուտատանայ, անասուններէն ալ վար կիջնայ, մինչև որպէս յիշեցնեմք ի վերայ, կրօնական պաշտամանց առջև իսկ չունենալ պատկառանք։

Այլ աւանդ . . . . . ահա մեր ամեն գիտցածն ու կրցածը. ափսոսալ զիտենք միայն, ափսոսալ և յուսահատիլ. այլ այս տկարի է դործ. այս ընթացք մոլութեանց վրայ լացողներ միայն կը պատրաստէ, և ոչ թէ զանոնք ջախջախողներ, որով հայ հարց ու մարց բողոքներն ընդդէմ իզական օեռի դատաւարակութեան՝ կ'արդարանան, և իբրեւնք կուտան նոցա դատաւարակութեան դէմ բանաւորներ դառնալու, իւրեանց աղջիկ գաւաղաց մոքերն սուլութեան և խուարի դատապարտելու, զրկելով զնոսա մոտաւորական դատաւարակութենէ։ Բայց մայրեր ու հայրեր ալ կան, ո՞վ կրնայ ուրանալ, որ անձկակարօտ կը հարցնեն դատաւարակաց թէ իւրեանց աղջկունք օկոսն խօտիլ ֆրանսերէնն, կամ Սնդղիարէնն, թէ գոհացուցիչ կերպով օկոսն դաշնակածել. որ զմայրմամբ կը լսեն օտարազգի բառ մը նոցա չրթներէն, այնուհետեւ այդպիսի աղջկունք առանին թերափներ կը դառնան, չփացեալ մայրեր կը պատրաստուին. ո՞վ կ'իշխէ ըսել անոնց. զաւակս, այդ բրածդ յոռի է, եպերելի է. ազատ են ու ազատ դատաւարակութեան սանուհիք։

Որչափ այս փաստակար դրութիւն

տիրէ ի մեզ, բարի է որ հին հայրն ու մայրն հին բողոք բառնան ընդ դէմ աղջկանց գառախարակութեան. զի լաւ է բոլորովին անուս մայրեր ունենալ, որ սակայն կը ճանչնայ զտունն, կը վերաբերի ամենեւին այնմ, քան թէ ունենալ թուղիկ երկատարդուհեաց պարմը, որ կը կարծէ գիտնալ ամեն ինչ, որ կը հեռոյնէ, որ կը խրոխտայ, որ չը գիտէ շիկիկ, որ համեմատութեան այնքան խաժող կը նայի, և որ ամուսնական կենաց պատիժն ըլլալով՝ հիմն ի վեր պիտի կործանէ ընտանեկան յարկը։ Չեմք կրնար ուրանալ սակայն թէ այսչափ խառնաշփոթութեանց մէջ. բայց այսքան խառնաշփոթութեանց ազդեցութենէն ազատ, հայուհիներ շնորհաժէ Աստուած հայ աղգին, մաղթենք որ նուցա թիւն բաղմապատկի, բայց մաղթե՛լէ աւելի ի միջոյն խորհինք, և յայնմ զիրմք շերմագինս։

ԱՐԳՈՄ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

(Եր. Ա. Թէ-էն և Վերլ)

Տեսած եմ, և արտաայտած արդարեւ, այնպիսի տնայէն մայրեր որք գիտէին այլեայլ քիմիական խառնուրդներով մուրրել աղան ու բիծը հանգեր. ձանայ վերայէն, որք գիտէին՝ իւրեանց այն չըջագդեատէն սրոյ նորատուրն էր անցած, հանել ու կարել նորատուրին յարմար չըջագդեատ իւրեանց աղջկան համար։

Այսպիսի մայրեր շատ քիչ են առ մեզ. դուք, օրիորդներ, պէտք է բաղմայնէք նոցա թիւ ունենալով առարներն անտեսութիւն։

Ամեն մարդ գիտէ՝ թէ ընդ հանրա-

պէս իրր ուտեստ ինչ կ'ուպառի տանց մէջ։ Չուկ, հաւկիթ, պանիր, ալիւր, միս, իւղ, ձէթ, ընդեղէններ և բան. ջարեղէններ. ստոնք այսպիսի ստարկաներ են սպառման որք անհրաժեշտ պէտքեր գարձած են գրեթէ ամենուս ալ համար։ Տարւոյն եղանակաց համեմատ կը փոխուի այն պիտոյից գին. երբեմն կ'արժաննան և երբեմն կը թանկանան՝ որ չգիտեր անոնց աժանութենէն օգտիլ և զայնս երկարատեւ պահելու կերպը, կը զրկուի զայնս վայելելոյ հաճոյքէն, և կամ, կ'ախպուի անոնց համար վճարել շատ շատ. ինչպէս որ քիչով շատ արտադրելն է մեծ տնտեսութիւն, նոյնպէս քիչով շատ վայելելն է մեծագոյն խնայողութիւն, եւ ճարպիկութիւն, եւ ճարտարութիւն. եւ միթէ վայելք մը, հաճոյք մը չէ՞ տնտեսաց համար, զոր օրինակ, ձմրան մէջ ուտել կերակուր մը թարմ լուբիայով պատրաստեալ. միթէ տնտեսութիւն չէ՞, այլեւս այլ պաշարներու աժան եղած առանք, գինել անոնցմէ մեծաքանակ և պահել զանոնք ամբարն ու սպառել յետոյ քչիկ քչիկ։

Առանին տնտեսութիւնն այն գիտութիւնն է որ կը պարգեւէ մեզ հաճոյք, որ կը մատակարարէ մեզ այդ խնայողութիւն, որ, այսպէսով կ'ընէ մեր կեանքն հեշտին։

Ամեն տան մէջ լուացքը մի կարեւոր գրադում է որ կը նորոգուի ամիս կամ երկու ամիսը մի անգամ գրեթէ։ Այս գործը կատարողն ուշադրութեան տնելու է չորս բան. 1.-լու ճերմկեղնել ճերմակեղնեանը, 2.-այնպէս մը լուալ որ չմաքի, 3.-տանն գնով կատարել լուացումը, 4.-առանց մեծ գծուարութեանց գիւրին կերպով կատարել զայն։

Արդարեւ մեր մարք և տանտիրուհիք, առ հասարակ, մեծ ուշադրութիւն կը դարձնեն այն չորս կէտերէն առաջինը. այլինքն՝ մեծ խնամք կը տանին, ինչպէս կ'ըսեն իրենք, ձիւնի պէս ճերմկեցնել ճերմակեղէնները. շատ տեղերը կարեւորութիւն կուտան երկրորդին, և ոչ ոք, զժաղդարար, կը մտածէ վերջին երկու կէտերուն վրայ. Աժան և զիւրին կատարել լուացքը: Մեր տանտիրէնք կը լուան արագէս ինչպէս տեսած են իւրեանց մայրերէն ու մայրիկներէն. թանգ և դժուար. և ասոր համար է որ շատեր հոգերով ու մտաւորանքով կը պաշարուին, կը վարանին, կը դժկամակին երբ լուացքի օրը կը մտնենայ:

Առտնին տնտեսութիւնը կ'ուսուցանէ մեզ միջոցներ որոյմով կրնամք քիչ ծախքով կատարել լուացքը, կը պատմէ մեզ՝ զանազան երկիրներու մէջ այս մասին ի գործ դրուած եղանակներն որոյ մէջէն ընտրողութեամբ կրնամք ի գործ դնել զայն որ գիւրադոյն կը թուի:

Զմեռը այն խիստ եղանակին մէջ, ջեռուցումը մի այլ պէտք է կարեւոր տմէն բնակութեանց համար. մեծ տընտեսութիւններ կարող է ընել տանուտէր մ'այս մասին, եթէ լուապէս ծանօթ լինի ջեռուցման նիւթոյ տմէն տեսակներուն, եթէ գիտակ լինի անոնց տմէն մէկուն թերութեանցն ու առաւելութեանցը. անոնց արտադրած յարաբերական ջերմութեանը, և եթէ տեղեակ լինի անոնց գնոյն ու զանոնք լուապէս կերպին:

Հապտ պէտք է միթէ մուշակ ջեռուցման եղանակները. Փոքր Սօխոյ մէջ այլ եղանակները խիստ մեծածախ են

և վտառուող. հոս, ի Պոլիս, բազմատարաբար աւելի սղջպահիկ և աւելի խնայողական են այդ եղանակք. խոկ եւրոպից և Ամերիկայի այլեւայլ երկիրներուն մէջ՝ ալ աւելի տնտեսող, ալ աւելի սղջպահիկ և ալ աւելի ապահով եղանակներ ու գործիներ ջեռուցման չեն պակսիր:

Առտնին տնտեսութիւնն կուտայ մեզ շահաւէտ ծանօթութիւններ ևս այս մասին, որպէս նաեւ ի մասին լուաւորութեան, որոյ վերայ կը լռեմ խօսիլ. զի արդէն խօսեցոյ բաւական, և դեռ, աւելի կարեւոր մի քանի բաներ ունիմ խօսելիք:

Շատ անգամ կը գանգատին կանայք՝ թէ արք ուշ տուն կուգան երեկոյները, թէ քիչ ժամեր կը մնան տան մէջ, և իւրեանց պարտաւոյ ժամանակին մեծագոյն մասը կ'անցնեն անէն դուրս արձարանաց և զբօսավայրերու մէջ:

Արդարեւ տնտեսիկ ու գանգատանաց արժանի երեւոյթ մ'է այս, որ իւր պատճառներն ունի. այս պատճառներն հետազոտած եմ՝ կրցամ իս չտի, եւ՝ անոնցմէ գլխաւորը գտած եմ՝ այն խռնիչփոթ վիճակն որ ընդհանրապէս կը տիրէ հայ տանց մէջ: Եթէ յանախկալայց երեմք մի օր այն տանց որոյ տանտիրէնք վերոյիշեալ տրտունջն ունին իւրեանց սյրերէն, պիտի տեսնեմք որ այդ տանց մէջ՝ մի բան աստին, ուրիշ բան մ'անդ ին, ցիրցան անկարգ ճգնած են անխնամ. նոյն խոկ իւրեանց հագուածքն ու կապուածքն է թափփուին. չկոյ այդ բնակութեանց մէջ այն կովկաթութիւնն ու մաքրութիւնն որք պէտք է ամեն տան առաջին ու մեծագոյն զարդարանքը լինին. չկոյ այն պատկառելի դերքն որ տունը սուրբ կը դործէ:

այն հրատարակել երեւոյթն այդ ներշնչութեամբ հեշտալի ու վեհա՞ զգացմանց առջեւ խոյս կուտան որճարան երթալոյ փախաքն ալ, դրօսավայր յաճախելոյ միտումն ալ, մըլտթեանց հետեւելոյ աեղն ալ :

Ահ, օրիորդներ, այդ գեղահ տիրուհիք մոռնել պարտին մի անգամ տնինն Անդրկայի, Գերմանացի և Ամերիկացի բնտանեաց, և ամէն անոնց՝ որք տուաւ կամ՝ նուաղ, նոցա քաղաքակրթութենէն են ազգեալ. տնինն արժան է մի անգամ նոցա տանց ներքին կողմը. կարգն ու կանոն կը տիրէ ամէն կողմ. մաքրութիւնը կը ծփայ տան մէջ վերէն վար. հոն՝ մայրն թագուհի և սպասուհի է միանգամայն. միշտ կոկիկ, միշտ շքուան է նա իւր ամենօրեայ հագուստովն, որ՝ թէև ճոխ չէ, ալ պարզ է ու վայելուչ :

Մարդ պատկառ կ'զգայ գոնէն եւրո մտած առան. կ'զգայ՝ թէ տուն մը կը մանէ, տուն՝ որոյ մէջ կարծես ամէն բան ունի որբութեան միայլ, որ ամօքիչ է վշտաց և փառատիչ տխրութեանց :

Երեկոյն՝ բնտանեաց հայրն երբ դորձն աւարտէ, փութով տուն կուգայ ուզղակի, զի այն զուարճութիւնը՝ զոր կը վայելէ նա տանը մէջ, կնոջն ու զաւակացը հետ, նոցա քաղցրիկ խօսակցութեանցն ու ծիծաղներուն մէջտեղ, այդ զուարճութիւնը, սրտի այդ անգորբութիւնը չէ կարող գտնել այլուրեք, ոչ գինեգանաց դաւաթներուն մէջ և ոչ խոկ դրօսավայրերու ապականեալ մթնոլորտին մէջ :

Տան մէջ՝ ամէն ինչ այդպէս կապգնն իւր վերայ, այսպէս մը կը վերայնեն զինք, որ նա կը մոռնայ աւուր յաջնութիւնները, վշտերը, ծախորդ պա-

տահարներն որոց դէմ՝ ստիպուեցաւ մաքաւիլ, և դոհ ու զուարթ դէմ՝ որրտին խորերէն դէպ յերկին կ'ուղղէ հաղար «փառք քեզ Աստուած» :

«Փառք քեզ Աստուած» . ահ, ինչ վեհա՞ գոհացում, ինչ քաղցր զգացում : Այս գոհացում՝ տալ պարտին, այս զգացում՝ ներշնչել պարտին մեր հայ տիկնայք իւրեանց արանց, եթէ կուզեն որ տնէն դուրս չ'մտնեն ետքա դրօսանք, և չլինին հետեւողք մըլտութեանց : Այս կերպ աղլեւ առն վերայ մեծ ճարտարմտութիւն է, և դորձ է փրկարար, որ մի գերագոյն արժանիք կ'ենթադրէ ի կինն. այդ արժանիք՝ թէ և ի բնէ ունին, կըսեն, ամէն կանայք, այլ եթէ մշակուի, եթէ մնայ խոպան, կը լինի անպատու և անշահ : Իդական սեռի գաստիարակութեան նպաստող տարերայ մէջէն մասնաւորապէս Աւուրնին անատութիւնն է որ զօրեղապէս կը մշակէ այդ արժանիք և կ'առնէ զայն արդասաւոր :

Ըստանեկան սոմարակալութիւնը՝ թէև շատերէ անարգուած, այն յուշարարն է անաչառ որ ազգ կ'առնէ մեզ մեր շուայրութիւնները, որ միշտ գիտակից կ'ընէ զմեզ մեր նիւթական վիճակին. այն դէտն է բարերար որ յուշածել տայ մեզ հաւանական ևս օրերն ապագայ, որոց դառնութիւնը մեղմելու համար, կը հակամիտիմք մեր ծախքերը կանոնաւորել այն կերպով որ կարող լինիմք քիչ մ'առակ խնայել :

Ըստ այսմ, քանի՞ յարգելի է այն մայր որ աշաւուրջ կը հսկէ ամէն օր իւր տնական ծախուց վերայ. գիտէ հաշուոյ տեսրն ի ձեռին, օր աւուր արձանադրել եկամուտն ու ծախքը. այսպէսով նա աչքին առջեւ կ'ունենայ ամէն ամիս

ընտանեաց երեւմտական վիճակացոյցը . անոր համեմատ իւր ծախքերը կ'ընդարձակէ կամ կը սեղմէ : Եւ տարեգլխուն՝ երբ հաշուելիոք շինէ , երբ անոր մէջ իբր ի հայերւոյ , ակներեւ տեսնէ մէկ կողմն եկամուտները , միւս կողմը ծախքերը , դիւրին կը լինի իրեն գտնել տարբերութիւնն : Ի՞նչ հանդիսական վայրկեան է այն . տանտիրինոյ սիրտը կը բաբախէ . մի յայտնութիւն երեւան պիտի գայ , ուրիշ կախումն ունի տանը երջանկութիւնը կամ դժբաղդութիւնը : Երանի իրեն եթէ եկամուտն առաւել է քան զծախքն , և վայ՝ եթէ հակառակն է . զի այդ կը նշանակէ թէ տունն դէպ ի կորուստ կ'ընթանայ :

Այն կին՝ որ լաւ ուսած է Առանին տընտեսութիւնն այնպէս որպէս բացատրեցի , կարող է վերականգնել անկեալ տըններ , և քաղցր գործել դառնագոյն բաղդեր . այդ կին մի գանձ է հաղուադիւտ և մի հրեշտակ պաշտելի զոր ունեցող տուն բիւր երանի :

«Այն աղջիկներ միայն թող ուսնին ուրեմն Առանին տնտեսութիւնն , որոց ճակատագիրն է լինիլ կին մի անկեալ տան , կամ մայր մի անբաղդ ընտանեաց . » կըսեն , գիտեմ , ձեզնէ շատեր հիմա :

Կը հաւատա՞ք ուրեմն թէ կայուն են վիճակք յաստիս , ով կարող է երաշխաւորել թէ այսօրեայ մեծատունն , վաղըն եւս է մեծատուն , պատմութիւնն և առ օրին փորձերն իսկ չե՞ն տպացուցեր միթէ մեր աչաց առջեւ՝ որ այս աւուր հարուստը վաղն է աղքատ , և այս տուր աղքատը վաղն է հարուստ : Աշխարհ մի տանգուղ է , կ'ըսէ արարական առածը , ոմանք կ'ենեն անիւ վեր , և ոմանք կ'իջնեն անիւ վար :

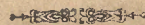
Բայց եւս պիտի ենթադրեմ՝ զ՞այր՝ կ'մը թէ մեծատունը միշտ մնայ մեծատուն , և իւր կինն լինի միշտ չքաւատակալ սպասաւորներով ու սպասուհիներով : Ո՞վ պիտի հրամայէ նոցա . տանտիրուհին . ով պիտի հսկէ նոցա վերայ . տանտիրուհին . ով պիտի պընտհատէ նոցա կատարած գործը . գործեալ տանտիրուհին :

Եւ՝ լաւ ի միտ առէք , եթէ սա լինի տգէտ Առանին տնտեսութեան , յայնժամ ոչ կարող կը լինի հրամայել , ոչ հսկել և ոչ իսկ գնահատել . ուստի տան վարչութեան կը մնայ սպասաւորաց ձեռքը :

Երբ սպասաւորք որ տուն մը կը վարեն , մի օր ալ աղքատութիւնը տնտօրները կը վարէ ու կը վանէ գորս :

Հոս կը լրանայ , Վարենիկ , առաջին դաստիսութիւնք . եթէ փափաքիս , միւսներն ալ հետզհետէ կը հաղորդեմք եղ :

ՄԱՔՐԻՆ

Ա Ի Ե Լ Ո Ր Դ Ե Մ Խ Ք Ե Ը

Ուր որ մեր ակնարկը արձակենք , մեր ազգային կացութեան մէջ , միշտ տխուր խորհրդածութեանց կը բռնաղ տեսնուիմք . երբ թողումք մեր անձնական խորհրդածութիւնները , և անցնինք ընտանեկան յարկերէն , պիտի տեսնեմք հոն տիկիներ և օրիորդներ որոնք իրենց տարրական պարտաւորութեանց անդիտանալով՝ խռովութիւն և ալմուկ կը յաւուցանեն սնտախ բաներու համար . մեծակառոյց շինուածներ՝ ուր վրիժու և տանջութեան սերմեր ցանուած են , ուր ընտանեկան քաղցրութիւն փնտռել չընորք մ'է . հայրը կը սրտմտի , աւելորդ

ժողովաց տնտեսական գտնուելով . մայրքը կը գործարարայ իւր նորածեւ շրջապատին վրայ , գուտորը կը պաշտէ իւր դիւարիկը ըստ օրինակի մօրն , և այն մայրն վտարարօր՝ կը մատարերէ թու-նուորիւ իւր ամուսինը , որովհետեւ այս վերջինը համարձակեցաւ նախատել նորա դիւարիկը : Ընտանեկան յարկերու տակ շատ զեղծումներ կը գործուին այսօրինակ , և այսօրինակ տխուր անցքերով Հայոց պատրիարքարանի գիւնագրութիւնք ճոխացած են , և արգիլած այսու՝ շատ մի ամուրի երխաստորդներ՝ ամուսնական միութեան :

Այս չարեաց առաջքն առնելոյ դավիւրն նպատակաւ , ասկէ քանի մը տարիներ յառաջ Պարզաւեաց անուն ընկերութիւն մը ծնունդ առաւ Սամաթիոյ մէջ , և յետոյ իւր ճիւղերն Պարսոյ սրուարձանայ մէջ հաստատեց , սակայն , թերեւս նորակազմ ընկերութիւնը նախապաշարմանց քնդհարելու շտովալով , խափանեցաւ : Իւրաքանչիւր անհատի պարտքն է այնուհետեւ յորդորել այնպիսի արարածներ , որոնք կուզեն անտի պճնափրութիւնով իրենց ձախող փառափրութիւնը գոհացնել , յորդորել ընդ միշտ սրբէսդի արհամարհեն այն յոռի գրութիւն , որով հայ ժողովրդեան իրական բարիք մը պիտի անտուցանեն :

Ինչ քան զայն հարստութիւն մը կարելի հայթայթուիլ մեր ազգին , որ ամէն առթիւ , ըստ իւր հնաւանդ սովորութեան , իւր աղքատութիւնը կը բացաշայտէ , որ իւր տղէտները կը թուէ՝ և սակայն մեծամեծ գումարներ կը զոհէ անհեթեթ հաճոյքներու համար , և չգաղթի իւր տրտունջներէն : Պարզափրութիւն , ահա էսմանց համար սայգի մի առաքինութիւն , ահա ընտանեկան

յարկելու կազմակերպութեան ուղղին որ պիտի յարգարէ անգլին ապագայն : Տեսած եմ զարմացմամբ կիներ և օրիորդներ որոնք իրենց զարգուց համար բաւական ստակ կը գանեն այն տաժառեկի աշխատութեանց միջոցաւ , որոց դատապարտած են զիրենք , միմիայն իրենց զարգացիւթեան գոհացում տալու համար . այնպիսի թանկագին զգեստներ կ'զգենուն որք իրենցմէ տարբեր և բարձր վիճակի մարդիկ միայն կրնան ձեռք բերել , և սակայն ասոնք իրենց աստիճանէն վեր կուզեն թեւակոխել , և այդ բղէջի կիներն և օրիորդներն այս կերպով կուզեն բարձրանալ , իրենց յարկերուն ներքեւ , զորս մէկ մէկ գործարաններու փախարկած են , ուր չերեւիր բնաւ կարգ և օրինաւորութիւն , չազդեր երբէք քաղցրութիւն և ոչ երջակութիւն :

Ընտանեկան այս ստորագաս կարգերու մէջ պճնափրութիւն մեծ աւերմունք կը պատճառէ ազգային տեսակէտով . շատ ընտանիքներ պճնափրութեան գաւնութեանց զոհ կ'երթան , կը կործանին գթախտաբար , և անկարգութեանց ու անհնարին հարուածոց կը մատնեն ազգային իշխանութիւնք :

Տակաւին չթուեցի բոլոր գթախտութիւններ , որք տեղի կունենան ազգային յարկերու ներքեւ , տակաւին չխօսեցայ պերճաբանօրէն ընտանեկան աննախանձելի վիճակին վրայ՝ չուզելով որտեղն վհատեցնել բոլորովին :

Հռոմայեցի տիկին մը ուրիշ տիկնոջ մը որ գոռոզութեամբ կը ցուցներ անոր իւր գոհարկէնները : «Ահա իմ հաւրստութիւնքս » ըսելով . ի պատառնաւ նորա իւր որդիքը կը ցուցնէ յայտնելով թէ ամբողջ իւր մտածմունքը

անոնց վրայ է :

Առաջին տիկնոջ մտածմունքը՝ եթէ մեր տիկնայց եւս վերաբերին, մեզ փրկուէ՞ա պիտի ըլլայ :

Բ. Յ. Գ

ՕՏԱՐԱԶԴԻ ԳՐԱԳԻՏՈՒՀԻՔ

— — —

ՍԵՎԻՆԵՅ ՏԻԿԻՆ

Այս անունը և նորա ընծայուած նամակներն այնչափ հոգեւորաւ են յազգիս, որոց վրայ կը փութում՝ կարեւոր ծանօթութիւններ տալ «Ընտանիք» ի ազնիւ ընթերցողաց :

Յամին 1626 ծնաւ ի Փարիզ Մարիտը Ռապիւթէն Շանդալ : Հազիւ թէ հայրը ճանչցաւ, կորսնցուց զանի Անգղիացւոց դէմ՝ բրած պատերազմին մէջ, և մայրը եւս տկար ըլլալով՝ մեռաւ, երբ Շանդալ իննամեայ էր : Մօրը մահուանէն յետոյ մանկիկը յանձնուեցաւ նախ իւր մեծ հօր և ապա անոր եղբօր : Այդ պաշտպանութեամբք Շանդալ ուսուցատին, Իտալացի և Սպանիերէն բարբառներն, և տառնեւութը տարուան մէջ իւր բարեմասնութեամբք ծանօթացաւ շատերուն : Նոյն հասակին մէջ տեղի ունեցաւ նորա՝ Սեվինեյ մարքիզին հետ ամուսնութիւնը, որ յոյժ ապերձանիկ եղաւ : Ղի մարքիզն, որչափ որ ճօխ և ազնուազգի էր, սակայն հեշտասէր և առանին կենաց անգարբութեան անփոյթ ըլլալով, արախանաց պատճառաւ մեռաւարտի մը մէջ մեռաւ և Սեվինեյ տիկինը քսան և չորս տարեկան այրի թողուց՝ երկու որբերով և խնամարկից ժառանգութեամբ մը : Սեվինեյ անկէ յետոյ բոլորովին իւր որդւոց դատարարակութեան պարապեցաւ, և այն պարագաները ի դրութիւն հանելու և ա-

մուսնոյն մահուան պատճառաւ թշուառութիւնը բուժելու համար, երեք տարի անցուց, ինքնին հսկելով իւր կաշուածոց և իւր դատերուն փաստորան ըլլալով : Այն սաժանակիր դարձէն յետոյ հանգչեցաւ : Այս միջոցին գրեց իւր նամակները :

Սեվինեյ տիկնոջ նամակներն ութ եւ տասներորդ դարու գրական մեծ հրաշակերտներէն մին է և պատմական ոճոյ օրինակ, նա իւր յստակ և բնական ոճով կ'ստորագրէ լուգովիկեան գարը իւր ամէն կողմերով : Գաղտնի մատենագրութեան մեծ արդիւնքներէն են Սեվինեյի յստակ, փայլեւզ և բնական ոճով գրած նամակները, և անոր համար ամէն բանասիրաց արդար գովութեանց արժանացած են : Իւր նամակները ուշի ուշով կարդացողը անկարելի է որ չզարմանայ պարունակած իմաստներուն և գեղեցիկ հիւստածքին, զի ինչպէս կըսէ ինք իւր գրուածոց համար Էլիս Բուրշէնը :

Երես երկար պիտի լինի Սեվինեյի նամակաց համար եղած գովեստները հոս եւս կրկնել, սակայն հարկ կը համարիմք Նիզար Երեւելի բանապատին խօսքերը ընդօրինակել : «Խորհրդածել ուղղեմք, կըսէ, մեծապէս կրնան օգտուիլ Սեվինեյի նամակներէն, կրնան նկատել հոն իւր ժամանակին ոգին և տիրող կործիքները, և ո՞րք էր Լուգովիկոս ԺԴ, և իւր արքունիքը : Թէ ինչպէս մեծ փառաց հետ խառնուած էին եւս այլ և այլ ղեղձմունք . . . »

Ռուսացէր Դոլլարը ընտիր բանադատ մը, իւր արդիւնաւոր կենաց վերջն սովորութիւնը բրած էր ամէն երեկոց հատուած մը Տակիտոսի Տարեգիրներէն և քանի մը էջ՝ Սեվինեյ տիկնոջ թղթերէն ընթեռնուլ :

Սեպինեէ մեռաւ քրիստոնեայել և իմաստասիրի նման : Մահուան վտանգին ատեն իւր ամեն հոգեւոր մատակարարութիւնները հոգացուցան , և եօթանասուն տարւան աւանդեց հոգին (1696) : Նորա ամբողջ գերգաստանը և բազմաթիւ բարեկամները մեծ ցաւ զգային . երեսուն տարիներ արգէն կրիսեան եկեղեցւոյն մէջ ոսկրոտին կը հանդէր , երբ Գաղիա իւր նամակաց հրատարակմամբն իմացաւ թէ Սեպինեէ տիկնոջ մահուամբ իւր ամենէն երեսնի մասնաւոր իրենքէն մին կորուսած էր :

ԶԱՐԲԱՅՐ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Միշտ լոյս կը կոչենք , մինչդեռ կը վերնա՛հ հեազհեա՛տ մեր սրտերէն կը բօնական գիտելեաց ծանօթութիւններն մինչդեռ չհնչեր ընտանեկան յարկը ազօթից միմեանջներով զորս երբեմն հայ ընտանիքներ կը բարձրացնէին յերկինս , մինչդեռ մայրն (բոտ մեծի մոտին՝ մայրերն) չպատուիրեր որդւոյն խելամալի կրօնական ճշմարտութեանց . այս տխուր կացութեան մէջ հայ պատանիք և պատանուհիք իրենց մօր թեւադրութեամբ պատրաստուելով՝ զանազան հերձուածներու կը բաժնուին , և զանազան կուսակցութեանց նիւթ կ'ըլլան այնպիսի կրօնական խօսքեր՝ որք բնաւ չեն ծանօթացած նոր սերնդեան , և սակայն ո՞վ պիտի հսկէ մանկան բարոյականին , ո՞վ պիտի բարձրացնէ նորա հոգին , ո՞վ պիտի վերականգնէ անկեալ արարած մը , միթէ ծագըր որ ընդհանուր եղած է այժմ առ մեզ , երկնային տարերոյ մասին . մեր գեղեւուն ընթացքը մեզ համար խորխորաններ կը պատրաստէ

յուէտ . ուրեմն յուսանք մարջ կարողութեանց վրայ , և յանձնենք նոցա՝ մարդկութեան բարոյական դատարարութիւնը :

Շատ անգամ դժբախտութեանց առջեւ կրօնասէր կը լինին մարդիկ , ինչպէս աստ ի Պօլիս ևս կը տեսնուին շատ պանդուխտ ազգայիներ , որոնք եկեղեցւոյ փարախին մէջ իրենց տառապանքները կը բռնեն , սգաւորներ որք իրենց հեծութիւնները և աղի արցունքը կը թափեն Աստուծոյ սեղանին առջեւ , ծերունիներ , որք նոյնպէս մարդոց դժբախտները կը համարուին , կ'իծառեալ հոն կ'ընթանան , իսկ արդի սերնդեան ներկայութիւնը հոն կը նուազի հեազհեա՛տէ , և զարմանալի կը թուի յոյժ բազմաց , երբ դեռահասակ պատանի մը առանց քաղքին հրճուանաց ժխորին ալ կանջ գնելու , կ'որոշէ կղերականի սրբեմն ընդունիլ և նուիրել զանձն ի պաշտօն Աստուծոյ . անշուշտ այդ պատանին անխորհուրդ յանձնապատասխանութիւն մը սնի , կ'ըսեն ոյդ ուղղափառ անձինք , և շատ անգամ իրենց խորհրդածութեանց մէջ յառաջանալով կը կարծեն թէ այդ պատանին յիմար մը եղած ըլլայ թերեւ :

Այսպիսիք շատ են առ մեզ , և օրքան զօր կը ոտատկանայ այն ծայրահեղ անտարբերութիւնը , որով երբեմն լուսուորեալ երկիրներ վտանգեցան , և հաւատոյ հեղինակութիւնը այլ և այլ ստոյծեանց և կեղծեանց վերադրուեցաւ . այսպիսի օպականութեան մը վընասուց մասնաւորեալ համար հարկ է միթէ արհամարհել հայ կղերք , որոյ բարձրատիճան անդամն իսկ լուս ողբալու պատճառներ կ'ունենայ այսօր , չնորհիւ մեր անտարբեր ոգւոյն . բարձ-

րացնենք հայ կղերք, ապա խորհուրդ ըստ պատենք անկէ մեզ :

Սակայն հայոց մայրեր, դուք կըրնաք ծանօթացնել մեզ Աստուծոյ գերադայն զօրութիւնը . կղերին օգնութեան գլմեղէ յառաջ, դուք պիտի յարուցանէք այն յեղաշրջումը որ գէպի ընտանեկան սեմոյ կը մծտեցնէ բարեպաշտութիւնը, և մուրումնաւորութիւնները հալածական կը վարէ . դուք սրտերը պիտի վերականգնէք, և անսասան պիտի հաստատէք հաւատքն . առանին կենաց մեծ ցնցում մը տեղի պիտի ունենայ, երբ մայրերն ճանչնան իրենց պարտքեր և առաջնորդեն յայնա իրենց սրտի հատորներն . մեր այս մտածութիւններն կ'ամփոփուին վաղամեռիկ հայ քերթողի մը վերջին խօսքերուն վրայ՝ որք իւր մօրը կրօնասիրութիւնը կը յայտարարէին, և թէ նորա մահուան ատեն երիցքս Աստուած իմ գոչելը, կրօնասիրութեան յետին բացազանչութիւններն էին :

ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒՆԻ

ԱՌՈՂՋՈՐԱՆՍԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Առողջաբանութիւնը Հայ մամլոյ մեջ . -
Կանանց առողջութեան վրայ երկու խօսք . -
Հարրոյս . - Ռաւելու մասին .

Ուրախ եմք որ նոր հանգէս մ'ալ աւելցաւ հիններուն վրայ, շատ կարեւոր և օգտակար հանգէս մը, Ընդհանրական հանգիսի յայտագրին մէջ կը տեսնեմք որ, իւր պարունակութեանց մէջ տեղ մ'ալ պիտի բռնէ առողջաբանութիւնը, այդ պիտանեգոյն գիտութիւնը՝ որ օր քան զօր կը տարածուի բոլոր քաղաքաւորութեալ աշխարհաց մէջ :

Գոհութեամբ կը տեսնուի որ, այն գիտութեան պէտքը զգացուած է նաեւ

մեր մէջ, և հայ մամուլը կը տպէ երբեմն օգտակար յօդուածներ նոյն նիւթի վրայ : Յիշատակութեան արժանի է մանաւանդ՝ Լոյսը՝ որուն մէջ երբեմն Տոքթ. Մալեղեանը և երկու տարիէ ի վեր ես՝ անընդհատ գրեցինք առողջաբանութեան դարձնական մասերուն վրայ :

Նոյնպէս գովեստից արժանի է Տոքթ. Իւթիւճեանի «Ժողովրդական Մտանագարանը» որ բաւական տարածում տէ հասարակութեան մէջ : Կարեւոր հանգէս մը, Ընդհանրական պէս, երբեք հրատարակեց այս տարի շատ գեղեցիկ յօդուածներ առողջաբանութեան վրայ և ընդունեց իւր աշխատակցութեան քանի մը գիտուն բժիշկներ, ինչպէս նաեւ զիս հաճեցաւ առնել իւր խմբագրութեան մէջ իրերեւազդային առողջաբան : Այսօր ալ պատիւ ունեցայ կոչուիլ Ընդհանրական խմբագրութեան կողմէն աշխատակցելու անոր առողջաբանական մասին : Բոլոր այդ հրատարակութիւնք կը ցուցնեն թէ՛ ձգտում մը կայ մեր մէջ տարածելու առողջաբանութիւնը ժողովրդեան մէջ՝ որ մեծ պէտք ունի անոր : Բայց փափաքիլը միայն բաւական չէ, պէտք է որ լաւ գրողներ ալ ունենանք : Վասնզի ինչպէս ամէն նիւթի մէջ, ասոր մէջ ալ շատ ստորին և համբալ գրիչներ կը տեսնուին հրապարակի վրայ : Ասանք, ոչ միայն ծառայութիւն մը չեն մատուցաներ ժողովրդեան, այլ և անոր ճաշակը կը բթացունեն ի մասին առողջաբանութեան : Ինչ որ է-այդ փոքր գիտողութիւնը ընկէ ետք՝ սխալնք համառօտ, օգտակար և հաճեցական տեսութիւններ ընել Ընդհանրական մէջ :

* *

Ինչ կ'ըսէք, տիկիններ, կ'ըսուի որ, ընդհանրապէս կոնանց առողջութիւնը օր ըստ օրէ կը խանգարի: Եթէ չէք հաւատար, հարցաւք մեծանուն Կէֆֆէ+էին որ կ'ապահովցնէ թէ Կ. Պօլսոյ մէջ կանանց մէկ երրորդ մասը միայն առողջ է: Ինչ գէրադգութիւն:

Հապա տյապէս երթալով բոլորովին այլասերի գեղեցիկ սեռը, այրը ինչ պիտի ընէ առանց կնոջ, տունը ինչ պիտի բլլայ առանց տիրուհւոյն: Ա. . . կ'աղաչեմք, տիկիններ, թողէք քիչ մը ձեր յոռի սովորութիւնները և մի տաք մեզ պատճառ տյապէս տհաքեկելու: Բնաւ փոյթ չէինք ընել, եթէ լինէինք այն չարածճի փիլիսոփային պէս որ կախաղանով պատժուած՝ կին մը տեսնելով ըսած է: «Տա՛ր Աստուած, որ ամէն ծառ տոյն օրինակ պողովք ծանրաբեռնէր:» Բայց սրովհետեւ մենք կը ճանչնանք բնականիքի կարեւորութիւնը, և քով գիտենք կնոջ գերը անոր մէջ, չենք ուզեր որ դուք ազեղ, տգիտ, վերջապէս վատառոյժ ըլլաք: Ինչ հարկ կայ, օրինակի համար, այնչափ նեղ, բարակ կամ բայ հագուստներ գործածելու: Գիտեմ, ձեր նպատակը աղւոր, հաճելի երեւնալ է արական աշայ, բայց ամէն միջոց, նպատակը կ'արդարացնէ: Մանաւանդ չէք տեսներ որ, քիչ ատենուան հաճոյքը երկար ամաց ցաւեր կը ծնանի: Գիտցած ըլլաք որ միակ հագուստի անընտրողութիւնը մեծապէս կ'օգնէ հիւժական արտերու և ողնայտի հիւանդութեանց շտանալուն: Մեծ բժիշկ մը անցեալ օր կ'ըսէր գաղանապէս թէ միայն այս պատճառը, բոլոր ուրիշ պատճառներէ աւելի կ'ընտան հանանց առողջութեան ընդհանրապէս, և նորաստի մարց մասնաւորապէս: Եւ արդ,

տիկիններ, ձեզ կը մնայ մտածել և բարի օրինակներ առլ նորահասոյց:

***

Աղտոտ հիւանդութիւն մ'է սա հարբուխը, այնպէս չէ: «Ճանճը պիղծ չէ, բայց սիրտ կը խտունէ» կ'ըսուի, ճիշդ է: Երեք օր է, արգիլեց զիս իմ սիրական գիրքերս կարդալէ: Բայց դոնէ բան մը սորվեցայ, աս ալ գէշ չէ, մանաւանդ օգտակար է այնչափ որ կը փութամ՝ ընթերցողացս հաղորդել, հարբուխին երկարելու պատճառն է անըղգուշութիւն ցուրտի և մաքրութեան Ս. յովերջնոյն վրայ է ըսելիքս: Խնայողութեան համար թաշկինակը չուտ չենք փութել, այլ կը խնջեմք և կը խնջենք միեւնոյն թաշկինակին վրայ շատ անգամ:

Շատ գէշ կ'ընեմք: Մենք կը խարտիմք: Մինչդեռ մէկ կողմէն մաղասը հանել կը ջանամք, միւս կողմէն, արգէն ելած փոխանցիկ, — այո հարբուխը փոխանցիկ է — խլինքով հարբուխը կը նորոգենք: Ուղիղը թող փորձէ: Շուտ շուտ թաշկինակ փոխողը միշտ կը չափ, մանաւանդ եթէ քիչ մը ցարտէն ալ զգուշանայ: Չգիտեմ որ աննշան պատուէր մ'է բռնած, զի հարբուխն ալ թէեւ աննշան է, բայց մինչեւ իսկ թաքտխտ կը բերէ, կըսենկոր: Ասոր վրայ ուրիշ անգամ ալ կը տեսնուինք:

***

Քանի մը խօսք ալ ուտելու մասին ընենք: Սրը մի քանի հեղ անօթուութեան և ծարաւի պէտքը կը զգանք. պէտք է ուրեմն ուտել և խմել վառն զի այդ զգացումը մեր մարմնոյն մէկ պէտքը կ'իմացնէ, պէտք է զայն գոհացնել: Բայց ճիշտի ուտելու և խմելու ենք: Եւ օրը քանի հեղ ուտելու և խմելու ենք:

երկու հարցումներ որոնց կը վառ-
թանք պատասխանել: Անկարելի է ամէն
մարդու համար և բացարձակապէս որոշել
այն քանակութիւնը զոր պէտք է
ուտէ: Անհնար է որոշել կերակրոց թի-
ւը որ անհատին տարիքին և անօթու-
թեան կապուած է: Բայց կան կանոն-
ներ որոց պէտք է հետեւիլ: Ահա ա-
ռիկ այն կանոնները:

Մի ուտէք և մի խմէք մինչեւ որ անօ-
թութիւն կամ ծարաւ չիմանաք, վասնզի
այն տառն միայն պէտք ունիք նոր նիւ-
թերու, յարգարելու համար այն կու-
րուսաները զորս կ'ընէ ձեր մարմինը:

Եթէ չէք ուզեր որ անմարտողու-
թիւն չունենաք, սեղան նստեցէք միայն
այն տառն՝ երբ նախկին կերակուրը
մարսուած է:

Կանոնաւորեցէք ձեր կերակուրի ժա-
մանակը, վասնզի ստամոքսը կը վարժուի
միեւնոյն տառնի մէջ դործելու և աւել-
ի լաւ մարսելու:

Կերակուրէ ետքը, շուտ մը, մը-
տաւոր ծանր աշխատութեան կամ սա-
ռիկ մարմնամարզի մը մի ոկսիք:

Զգուշացէք մտաւոր դժբաղդումներէ:

Չորս կերակուր, եթէ երիտասարդ
ես, կամ օրերը երկար են. երեք, ե-
թէ կատարեալ մարդ ես. երկու, եթէ
արդէն մազերդ ճերմկեր են, կամ շատ
անդամ ալ միակ կերակուր մը, 'ի կէս
աւուր:

Որովհետեւ մարմինը շատ մը տար-
բեր նիւթերէ բաղկացեալ է, անուցէք
զայն բազմազան անդակաւն առարկայնե-
րով: Բանջարեղէն և մսեղէն կերէք
միանգամայն, բայց միշտ չափաւոր, և
որչափ կարելի է փոխելով:

Յիշեցէք որ բնութիւնը կերակուր-
ները մեղ տուած է ամենապարզ վիճա-

կի մը մէջ. աւելի օգուտ քաղելու հա-
մար անոնցմէ, պէտք է, որչափ որ կա-
րելի է, աւելի բնականին մօտ վիճակի
մէջ դործածել զանոնք, կտոր մը միտ,
պարզապէս խորովելով կրակի առջեւ,
ամենապատուական կերակուր մը կը
գաւնայ, կը պահէ իւր բոլոր անդա-
րար յատկութիւնները և սքանչելի կեր-
պով կը մարսուի:

Զգուշացէք, որչափ հնար է, հա-
մեմանք (շուշ) դործածելէ, թէեւ ա-
խորժակը կը բանան, բայց ստամոքսը կը
յողնեցնեն, կը շարշարեն և կը գրգռեն,
այսպէս աւելի վրայ կուտամք քան թէ
կը շահիմք:

Լաւ խոհարար մը մարդկային աղ-
գին մեծ թշնամին է: Ուր որ լաւ խո-
հարար մը կը գտնուի, հոն շատ անդամ
բժիշկ կը հասնի:

«Կերակրոց պարզութիւնը, կ'ընէ
թուրթէլ, և չափաւորութիւնը, առող-
ջութեան և կենաց առատ աղբիւրներ
են, առանց որոց պէտք չէ յաւատ
կար և առողջ կեանք»:

Մտածէ այս խօսքերուն վրայ, ըն-
թերցող բարեկամ, և ջանա՛ 'ի դործ
դնելու զանոնք եթէ կուզես երկար
ապրիլ:

Ի. ՌՕՊԷՆՍՕՆ

ԱԶԴ

Հարկ կը համարիմք ծանուցանել ԸՆՏԱ-
ՆԻՔ ի ազնիւ բաժանորդաց քէ հանդիսիս Գ.
բունյն հետ պիտի ցրուենք բաժանորդագրու-
թեան ընկալագրերն, որոց ընդունելութեան
վստում ենք սրտագին, ի քաջախրոսթիսն եւ
ի յարատեւութիւն մեր նրատարակութեան:

ԽՄԲԱԳԻՐ. - Ս. Գաբամանեան
ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ. - Ա. Աշնեան

ՏՊԳՐԵԱՆ, ՀՐԱՄԱՆԱՆ ՄԷԱՐԻՖԻ